FT Maria Laakso
tutkijatohtori, kirjallisuustiede
Tampereen yliopisto
maria.s.laakso@staff.uta.fi

Lasten ja nuorten tulevaisuus 2010-luvun dystopiafiktion kuvaamana

Dystopia tarkoittaa kirjallista tai muuta taiteellista esitystä, jossa kuvataan äärimmäisen ei-toivottavaa tulevaisuutta. Nuortenkirjallisuuden kohdalla voidaan juuri nyt puhua suoranaisesta dystopiabuumista. Kansainvälisesti tämän megatrendin tunnetun teossarja on Suzanne Collinsin Nälkäpeli-sarja. Sarjaan tiivistyy varsin tyypillisiä nuortendystopian elementtejä. Sen kuusitoistavuotias sankari elää luonnonkatastrofien runtelemassa maailmassa, jota hallitsee diktatuuri ja diktatuurin vastustaminen jää nuoren päähenkilön tehtäväksi. Sarja on filmatisointiensa ansiosta tavoittanut myös ei-lukevat nuoret.

Nälkäpeli ei ole ainoa lajinsa edustaja, nuortendystopioita on ilmestynyt viimeisen kymmenen vuoden ajan kaikissa läntisissä kulttuureissa. Myös Suomessa on 2010-luvulla ilmestynyt huomattava määrä nuortendystopioita. Esimerkiksi Siiri Enorannan, Salla Simukan, K.K. Alongin, Emmi Itärannan, Laura Lähteenmäen, Siri Kolun ja Annika Lutherin nuortenkirjoissa on luotu kauhistuttavia tulevaisuudenvisioita. Näiden teosten fiktiivisissä todellisuuksissa käsitellään ympäristötuhoja, totalitarismia ja demokratian heikkenemistä, luokkaeroja ja yhteiskunnallista eriarvoistumista, nälkää, teknologisia uhkia, pandemioita ja niin edelleen. Viimeisinä vuosina dystopioita on ilmestynyt jopa lapsille. Tästä hyvä esimerkki on Timo Parvelan ja Björn Sortlandin Kepler62-sarja, jossa maapallo on saastunut siinä määrin, että ihmiskunnan viimeisenä pelastuskeinona joukko lapsia ja nuoria lähetetään perustamaan siirtokunta kaukaiselle planeetalle.

Mitä nuortendystopia kertoo käsityksistämme nuorista?

Kaikki dystopia rakentaa analogisen suhteen nykyhetken ja teoksissa kuvatun tulevaisuuden välille. Dystopian tarjoama lukijapositio pakottaa lukijan vertailuun. Mikä omassa maailmassamme on johtanut siihen, että todellisuus on muuttunut kuvatun kaltaiseksi. Tästä dystopiaprojektimme muut tutkijat ovat jo tulevaisuusvaliokunnalle puhuneet.

Nuortendystopia ei kuitenkaan ainoastaan kuvittele tulevaisuuksia tai tutki meneillään olevia yhteiskunnallisia kehityskulkuja. Nuortendystopian kautta voidaan myös tarkastella erilaisia diskursiivisia ja tekstuaalisia käytänteitä, joiden kautta nuoruutta meidän kulttuurissamme ymmärretään. Nuortendystopian voimakas lisääntyminen nuorille tarjotussa kulttuurissa osoittaa, että

käsityksemme nuoruudesta ja erityisesti nuoruuden ja tulevaisuuden välisestä suhteesta on 2000-luvulla muuttunut.

Nuortendystopia asettuu erityisen kiinnostavasti suhteessa poliittiseen puheeseen lapsista ja nuorista. 2000-luvun poliittinen puhe on usein kauhukuvia maalailevaa, ilmastonmuutos ja maailmaa koettelevat talouskriisit ovat juurruttaneet poliittiseen keskustelukulttuuriimme ennemmin dystooppisia kuin utooppisia sävyjä. Niin valtionvelan kuin ympäristökysymystenkin kohdalla kysymme aiheellisesti, **minkälaisen maailman jätämme lapsillemme**. Tämä on jokaiselle poliitikolle keskeinen kysymys ja myös usein poliittisessa retoriikassa kuultu lause. 2000-luvun nuortendystopian voidaankin ajatella kirjoittavan auki tämän kysymyksen. Nuortendystopia todella kuvaa spekulatiivisen fiktion keinoin sitä tulevaisuutta, joka meidän lapsiamme ja tulevia sukupolvia voi odottaa, mikäli nykyisen kaltaiset kehityskulut jatkuvat, eivätkä sen rakentamat visiot ole toiveikkaita.

Tietenkään kaunokirjallisten tekstien käyttö yhteiskunnallisen tarkastelun aineistona ei ole yksinkertaista, sillä fiktion todellisuussuhde on eri tavoin kompleksinen, kuin esimerkiksi haastatteluaineistojen kohdalla. Fiktioaineistojen kohdalla onkin tärkeää huomata, että kirjallisuus ei ainoastaan heijasta todellisuutta vaan myös aktiivisesti tuottaa sitä.

Nuortendystopia siis:

a) heijastaa kulttuurisia käsityksiämme nuoruudesta ja 2010-luvun nuoria koskettavista yhteiskunnallisista ongelmista
b) tuottaa ja rakentaa 2010-lukulaista nuoruutta

On olemassa paljon tilastollista tietoa suomalaisten nykynuorten tulevaisuuteen kohdistuvista peloista ja huolista. Tässä suhteessa nuorten asennemaailmaa mittaava Nuorisobarometri vuodelta 2016 on tärkeä tiedonlähde, sillä se tarkastelee nuorten käsityksiä tulevaisuudesta. Nuorisobarometrin kyselyt osoittavat, että vaikka 83 prosenttia nuorista suhtautuu omaan tulevaisuuteensa optimistisesti, Suomen tulevaisuuden näkee optimistisena vain 55 prosenttia nuorista ja maailman valoisaan tulevaisuuteen uskoo vain 25 prosenttia (Nuorisobarometri 2016, 168-169). Tulevaisuuteen suuntautuvan epävarmuuden lisääntyminen nuorten keskuudessa on hälyttävää ja kyseessä on selvä muutos suhteessa aikaisempiin kyselyihin. Nuorisobarometrin tuloksissa hälyttävää on nuorten heikko luottamus tulevaisuuteen. Luottamus tulevaisuuteen on monien tutkijoiden mukaan avain onnelliseen elämään ja toivottomuus lamaannuttaa yksilöitä. Elämän yleisen mielekkyyden kannalta toiveikkuus tulevaisuutta kohtaan on siis ensiarvoisen tärkeää.

Ei ole olemassa minkäänlaista mitattavaa menetelmää, jonka kautta voitaisiin arvioida, paljonko dystopiakirjallisuuden ja ylipäätään dystopiaviihteen lisääntyminen nuorten kulttuurissa on vaikuttanut nuorten tapaan ajatella omaa tulevaisuuttaan. Joka tapauksessa voidaan todeta, että nuorten tutkitun tulevaisuuteen suuntautuvan luottamuspulan ja nuorille suunnatun dystooppisen kulttuurin välillä vallitsee korrelaatiosuhde. Nuorten dystopiakirjallisuus heijastelee nuorten kokemia huolia ja pelkoja erityisesti liittyen ympäristöön ja eriarvoisuuteen. Toisaalta nuortendystopia suosittuna lajina voi osaltaan synnyttää käsityksiä tulevaisuudesta pelottavana, ahdistavana ja eriarvoisena.

Lapsikansalaisuus, nuorten aktiivinen yhteiskunnallinen toimijuus

Yksi lasten- ja nuortenkirjallisuuden keskeisiä historiallisia tehtäviä on ollut kasvattaa lukijoistaan hyviä kansalaisia, kuuliaisia, hyödyllisiä ja tuottavia yhteiskunnan jäseniä. Tässä suhteessa on oleellista, että nuortendystopia kyseenalaistaa hyvän kansalaisuuden mallin ja kysyy, mitä on hyvä kansalaisuus yhteiskunnassa, joka on jollakin tapaa korruptoitunut, tuhoava ja paha.

Nuortendystopia problematisoi usein erityisen kiinnostavalla tavalla nuoren tai lapsen roolin kansalaisena, kansakunnan jäsenenä. Länsimaissa lasten kansalaisuus on jossain määrin marginalisoitu. Erityisesti poliittisena toimijana alle 16-vuotias nuori on vailla todellisia vaikuttamismahdollisuuksia. Nuortendystopioissa lapsikansalaisuus usein tematisoituu ja nuorista päähenkilöistä tulee aktiivisia yhteiskunnallisia toimijoita.

Usein erityisesti postapokalypseissa eletään postnationalistisessa maailmassa, jossa kansallisvaltioiden kaltainen kategoria ei enää jäsennä maailmaa ja sen poliittisia valtasuhteita. Postapokalyptisessa todellisuudessa vanhat yhteiskunnalliset hierarkiat ovat murentuneet tai ratkaisevasti muuttuneet. Tällöin myös yhteiskunnallinen vallanjako määritellään uudelleen ja nuorille henkilöhahmoille tarjoutuu tai lankeaa uudenlaisia toiminnallisia mahdollisuuksia tai velvoitteita.

Esimerkiksi Siiri Enorannan romaanissa *Nokkosvallankumous* vallasta kamppailevat keskenään eripuraiset poliittiset liikkeet ja puolisotilaalliset ryhmittymät ja lasten ja nuorten muodostama kapinallisryhmittymä nokkoslapset muodostuu tärkeäksi yhteiskunnalliseksi voimaksi. Monissa nuortendystopioissa (esimerkiksi Nälkäpeli-sarjassa) nuori päähenkilö saa suorastaan messiaanisen roolin maailman pelastajana. Erityisesti 2010-luvun nuortendystopia tuntuu ottavan uusiokäyttöön alun perin romantiikasta periytyvän lapsipelastaja-motiivin, jossa lapsi tai nuori toimii tuhoon tuomitun ihmiskunnan pelastajana. Motiivi kytkeytyy kriittiselle dystopialle tyypilliseen

kapinajuoneen, jossa dystooppinen (usein totalitaristinen) yhteiskunta voi olla sitä vastustavien yksilöiden päihitettävissä.

Vaikka dystooppiselle nuortenfiktiolle on ominaista kauhistuttavat tulevaisuudenvisiot, romaaneissa lapsiin ja nuoriin kohdistetaan samanaikaisesti valtavia toiveita. Toivo onkin yksi keskeisiä länsimaiseen lapsuus- ja nuoruuskäsitykseen romantiikasta alkaen liitettyjä attribuutteja, joka liittyy lasten ja aikuisten ajalliseen etäisyyteen. Lasten ja nuorten on tulevaisuus ja tässä mielessä toivon heijastaminen lapsiin on ymmärrettävää.

Nuorten dystopiakirjallisuudessa menneisyys onkin aikuisten hallitsema maailma, johon nuoret päähenkilöt suhtautuvat usein romaanien eetoksessa rajun tuomitseva, erityisesti mitä tulee luonnonvarojen tuhlaamiseen ja ilmastonmuutoksen edistämiseen. Romaanien maailman ajallinen etäisyys ilmestymisajankohtaan osoitetaankin usein tuomitsevana hämmästelynä menneen ajan tapojen ja esineiden äärellä, kuten Laura Lähteenmäen romaanissa North End – Niskaan putoava taivas:

> Aasa jatkoi puuduttavasta muovipussijutustaan muoviin, jota ihmiset olivat ennen muutosta tuhlanneet. Jopa hedelmät oli kannettu kotiin pienissä muovisissa pusseissa. (--). –Ajatelkaa, hedelmiä, muovipusseja! Aasa hirnui, ja Havu alkoi muistella, milloin hän oli viimeksi syönyt appelsiineja tai banaaneita… (*North End. Niskaan putoava taivas*, 167)

Romaanien kuvaamat nuoret esitetään edeltäviin sukupolviin nähden erityisesti ympäristön suhteen tiedostavina. Heille luontoarvot ovat sisäsyntyisiä, ja eettiseen kuluttamiseen pyrkivä elämäntapa olosuhteiden pakosta välttämätön. Tässä suhteessa nuortendystopiat siis sisältävät myös toiveikkuutta.

Nuoret eivät itse kirjoita nuortenkirjoja vaan niitä kirjoitamme me aikuiset. Nuortendystopia onkin aikuisten syyllisyyden sävyttämää yhteiskunnallista spekulaatiota. Tätä syyllisyyttä vasten on kiinnostavaa, miten voimakkaasti näiden tulevaisuuden lasten ja nuorten harteille sijoitellaan romaaneissa pelastajan viittaa. Nuortendystopia on tutkijoiden mukaan keskimääräisesti puhtaasti aikuisyleisölle tarkoitettua dystopiaa valoisampaa ja toiveikkaampaa, mutta voidaan myös hämmästellä sitä taakkaa, jota tulevien sukupolvien kontolle romaaneissa sälytetään. Tässä mielessä nuortendystopia onkin usein poliittisesti arvioiden konservatiivista. Muutoksen ei tarvitse tapahtua tässä ja nyt, sillä muutoksen mahdollisuus on aina tulevaisuuden nuorissa. Ajattelemmeko me aikuiset, ettei meidän tarvitse muuttaa tekojamme nyt, sillä tulevaisuuden nuoret pelastavat maailmamme meidän puolestamme?

Kiinnostavaia lasten tai nuortendystopioita luettavaksi:

Emmi Itäranta: *Teemestarin kirja* (2012)
Annika Luther: *De hemlösas stad* (2011)
Siiri Enoranta: *Nokkosvallankumous* (2013)
Veronica Roth: *Outolintu*-sarja (2011 alkaen)
Suzanne Collins: *Nälkäpeli*-sarja (2008 alkaen)
Timo Parvela & Bjørn Sortland: *Kepler62*-sarja (2015 alkaen)

Lähteitä ja lisää luettavaa:

Basu, Balaka, Katherine R., Broad & Hintz, Carrie 2013 Introduction. Basu et. al. (eds.) *Contemporary Dystopian Fiction for Young Adults: Brave New Teenagers*. New York: Routledge. 1-15.
Bradford, Clare; Mallan, Kerry; Stephens, John & McCallum, Robyn 2008 A New World Order or a New Dark Age? Clare Bradford et. al. (eds.) *New World Orders in Contemporary Children's Literature. Utopian Transformations.* Palgrave MacMillan. 1-10.
Demerjian, Louisa MacKay 2016 What Makes a Young Adult Dystopian Hero?" Louisa MacKay Demerjian (ed.) *The Age of Dystopia. One Genre, Our Fears and Our Future*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing. 129- 140.
Flanagan, Victoria 2013 "I Thought I Lived in a Country Where I Had Rights" Conceptualising Child Citizenship in the Posthuman Era. Christopher Kelen & Björn Sundmark (eds.). *The Nation in Children's Literature. Nations of Childhood.* London & New York: Routledge. 247-262.
Hintz, Carrie & Ostry, Elaine 2003 Introduction. Carrie Hintz & Elaine Ostry (eds.) *Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adults*. New York & London: Routledge. 1-22.
Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016. 2017. Toim. Sami Myllyniemi. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2017/03/Nuorisobarometri_2016_WEB.pdf.
Lauer, Emily 2013 Coming of Age in Dystopia. Balaka Basu, Katherine R. Broad & Carrie Hintz (eds.) *Contemporary Dystopian Fiction for Young Adults. Brave New Teenagers*. New York: Routledge. 35-50.
Skelton, Tracey 2010 Taking young people as political actors seriously: Opening the borders of political geography. *Area*. 42(2) 145-151.
Von Mossner, Alexa Weik 2013 Hope in Dark Times. Balaka Basu, Katherine R. Broad & Carrie Hintz (eds.) *Contemporary Dystopian Fiction for Young Adults. Brave New Teenagers*. New York: Routledge. 69-83.